

Hur se på jungfru Maria?(Utdrag ur En bok om julen)

Maria, Jesus mor, är världen mest kända historiska kvinna. Maria har en särställning i kristet tänkande och liv. Ingen har som hon varit nära Jesus. Hon har burit Jesus i sin kropp, uppfostrat honom och stått vid hans kors. Hon har med urkyrkan tagit emot budet om hans uppståndelse och döptes tillsammans med lärjungarna i helig Ande på pingstdagen.

Synen på Marias roll har varierat under kyrkans historia och skiftar också i dag mellan olika kristna samfund. Mariologin, läran om Maria, visar med eftertryck att det kan gå snett om något av följande händer:

- * man frångår julevangeliets budskap om Jesus som Frälsare
- * man försöker förklara det som är ett mysterium
- * man börjar orda om saker där Bibeln tiger

Nya testamentet innehåller förutom Matteus och Lukas beskrivning av julhändelserna få notiser om Maria. Det apokryfiska Jakobs förevangelium påstår som vi sett att Josef var änklings när han tog hand om Maria, och att han hade söner från ett tidigare äktenskap. På katolskt och ortodoxt håll tolkar man uppgiften i Nya testamentet att Jesus hade bröder och systrar som att det antingen handlar om barn från Josefs tidigare äktenskap eller syftar på Jesus släktingar. En sådan bibeltolkning avvisas ofta på protestantiskt håll.

Under medeltiden utvecklades otaliga Mariafester utan förankring i Bibelns frälsningshistoria, men ofta i förening med folketro av olika slag. Det koptiska kyrkoåret innehåller till exempel fortfarande inte mindre än över trettio Mariafester. När tyngdpunktsförskjutningar sker växer nya dogmer fram. På till 1200-talet började man som en grund för Jesus syndfrihet tala om att Maria också var syndfri. Den romersk-katolska kyrkan omfattade dogmen om Marias syndfrihet och hennes obefläckade avelse 1854. Och när man en gång ansåg att hon var syndfri kunde hon inte heller dö som en följd av synden. Enligt romersk och östlig ortodox tradition dog Maria, omgiven av alla apostlarna, men när man sedan öppnade hennes grav fann man att den var tom och drog slutsatsen att hon upptagits till himlen. Döden kunde inte behålla henne. Den katolska kyrkan omfattade dogmen om Marias himmelfärd år 1950 och ser henne enligt den katolska kyrkans katekes som "drottning över allting". Hon anses enligt samma officiella katekes genom sin mångfaldiga förbön utverka den eviga frälsningen gåvor och kallas "förespråkare", "beskyddarinna", "hjälpärinna" och "förmedlarinna". Man kan anförtro alla sina behov och önskemål till henne och under hennes beskydd tar den troende sin tillflykt.

Vad är de historiska orsakerna till den förändrade synen på Maria? Anledningar är flera, åtminstone följande:

1. Talet om Maria som Guds moder, egentligen "den som fött Gud".

Uttrycket "Guds moder" användes vid kyrkomötet i Efesos år 431 för att framhäva att Jesus inte bara var Messias utan också Guds son. Begreppet har sin förankring i Elisabets hälsning till Maria när hon talar om Maria som "min herres mor". Man ville vid kyrkomötet betona att Maria inte endast var *Christotokés*, den som fött Kristus, utan också *Theotokos*, den som fött Guds son till jorden. Den här beteckningen, som alltså ville framhäva Jesus unika ställning, kom sedan i kyrkans historia att bli en språngbräda för strömningar som ville ge Maria utökad roll, ironiskt nog på bekostnad av Jesus.

2. Hieronymus översättning av ängelns hälsning till Maria i samband med bebådelsen.

Kyrkofader Hieronymus (347-420) tolkade ängelns hälsning som om Maria skulle ha haft en inre kvalifikation som grund för Guds handlande i henne: "Var hälsad du som är full av nåd." De flesta översättningar väljer en annan betydelse: "Var hälsad du högt benådade." Frågan är alltså om nåden är något som finns hos Maria, eller om nåd är något hon får. Den första tolkningen lyfter fram en inre kvalifikation hos Maria, den senare Guds handlande. Är det Maria som är nådig eller är det Gud? Är hon "nådens moder" eller "nådens dotter"? Jag finner det bibliskt att säga att Jesus mor är benådad, men inte full av nåd som Hieronymus införde. Tolkningen kom sedan att förenas med den högmedeltida teologiska och filosofiska ideriktning som kallas för skolastiken. Skolastikens kärleksbegrepp innebar att kärleken måste finna något gott för att älska. En mycket modern syn alltså. Tanken är att Gud ingjuter sin kärlek i oss för att kunna älska oss. Den skolastiska synen på kärlek i förening med Hieronymus översättning ledde till att Maria kunde vara utvald därför att Gud hade ingjutit sin nåd i henne. Hon ansågs vara full av nåd, inte föremål för Guds nåd.

3. Allegorisk bibeltolkning

Den allegoriska bibeltolkningen, som framförallt fördes fram av Origenes på 400-talet gav möjlighet till godtyckliga tolkningar. Man började kalla Maria för "det sanna templet", "kyrkans moder", "barmhärtighetens moder", "tabernaklet", "ljusstaken" och "Guds slutliga boning". Beteckningarna står i motsättning till Nya testamentets betoningar av Jesus som Guds boning, tabernakel och Guds ljus. Johannes skriver ju att Ordet, Jesus tog sin boning och "tabernaklade" bland oss. Och Paulus skriver i Kolosserbrevet om att i honom har hela den gudomliga fullheten förkroppsligats. Och i Hebreerbrevet kan vi läsa att Jesus är utstrålningen av Guds härlighet och en avbild av hans väsen.

4. Jesus försoning tonades ner

Den katolska liturgikforskaren Jungmanns konstaterande förklarar en hel del. Han säger att tyngdpunkten i teologin under åren 300–700 försköts från påsken till julen, från försoningen till inkarnationen, från medlaren till den upphöjde. Jesus mänsklighet tonades ned. Ju mera Jesus framställdes som den upphöjde domaren blev det Maria och helgon man i böner och tro började söka sig till. Av rädsla för Jesus sökte man sig till Maria. Hon som burit på Frälsaren blev i folks medvetande frälsaren själv.

5. Venus gudomlighet överfördes på Maria

I Rom dyrkades Venus som kärlekens och den kvinnliga skönhetens gudinna i romersk mytologi. Inte minst inom konsten finns kopplingar mellan Venus och jungfru Maria. Förskjutningen inom folktron från Venus till Jungfru Maria kan avläsas också i ändringen av namn på växter och örter. Venus blomma blev Jungfru Marias blomma. Rosmarin som tidigare sammanknöts med Venus överfördes till Maria. Blomman Venus finger blev Jungfru Marias hand för att nu nämna några exempel.

De senaste decennierna har Jungfru Maria fått en renässans i den nordiska kristenheten både på frikyrkligt och lutherskt håll. Som orsaker kan nämnas reaktioner på mansdominansen i kyrkan och feministiska strävanden i samhället överlag, frikyrklighetens sökande efter rötter och den kyrkliga riktning som kallas för högkyrklighet och som tog impulser från katolskt håll. Också retreatrörelsen, ikonmålningen och taizerörelsen är sammanhang där Jungfru Marias roll lyfts fram.

I ovanstående nämns mycket som på berikat kristenheten som helhet. Samtidigt finns en benägenhet att ta över impulser ganska oreflekterat om de kommer från ett håll som är ganska långt från det egna. Den kristna livsreflektionen drabbas ibland av samma fenomen som gäller på det religiösa planet i övrigt. I det nordiska samhällsklimatet kan man vara mycket tolerant och öppen för idéer och tankar som kommer från andra traditioner som till exempel hinduism, buddhism och islam medan man har svårt att se det egna och vill till och med sopa bort det som finns utanför den egna trappan.

Tanken på Marias syndfrihet och obefläckade avlelse förekommer inom den romersk-katolska kyrkan och den östliga delen av den ortodoxa kyrkan, men alltså också inom lutherskt högkyrkliga kretsar. Frestelsen är stor, att som en reaktion mot den liberala bibelteologin man finner i sin egen kyrka ta till sig, enligt vad jag förstår, också sådant som inte är biblisk förankrat. Mot den bakgrunden är det intressant att Gunnar Rosendahl, en av pionjärerna i Sverige inom högkyrkligheten, så klart tog avstånd från att Maria skulle ha varit syndfri. Han noterar att mysteriet med att Maria födde Guds son försöker man förklara genom dogmen om hennes syndfrihet. Rosendahl konstaterar att förklaringen inte är någon förklaring. Mysteriet är endast flyttat bakåt till Jungfru Marias avlelse från Jesus avlelse. Lika bra kan Gud ingripa vid Jesu avlelse så att han blev syndfri, som vid Marias. Det är en godtycklig placering utan stöd i skriften. Han noterar att Paulus säger att alla människor har syndat, att kyrkofäderna inte kände läran om jungfru Marias syndfrihet och att den heliga Chrystosomos ansåg att Maria syndade vid bröllopet i Kana då hon stred med sin son. Bernard av Clairvaux och Thomas av Aquino avisade den obefläckade avlelsen och den ortodoxa kyrkan tar avstånd ifrån den. I de lutherska bekännelseskrifterna talas om Maria som ren och helig, men då åsyftas att hon inte visste av någon man när hon blev havande.

Evangeliernas mariologi. Det är fräscht att läsa evangelierna. Evangelisten Johannes skriver att Maria gick emot Jesus i samband med vinundret. Evangelisten Markus vågar till och med skriva att Maria och Jesus bröder en gång ansåg att Jesus var mentalt sjuk. Markus berättar att när Maria och hans bröder kom för att hämta honom så förklarar Jesus vem som i verklig mening är hans mor och hans bröder. När Jesus är på besök i sin hemstad säger han att en profet blir föraktad bara i sin hemstad, bland sina släktingar och i eget hem. Det är svårt att läsa Markusevangeliets tredje och sjätte kapitel utan att tänka att Markus vill ange att Maria just då på grund av sin otro riskerade att ställa sig utanför Guds rike.

Lukasevangeliet talar mycket om Maria. Där finns bland annat Marias lovsång om att alla slakten skall prisa henne salig. Mot den bakgrunden är Lukas notis om Jesus reaktion inför dem, som under Jesus korsväg ropade ut att "saligt är det moderliv som har burit dig, och saliga de bröst som du har diat", så intressant. Man skulle vänta sig att svaret skulle vara: "Ja, så är det! Maria är salig." Men Jesus svarar istället. "Säg hellre: Saliga de som hör Guds ord och tar vara på det." Jesus ord ge en klar orientering när det gäller Marias roll: Maria får inte ges en sådan plats att hennes position går utöver vad Guds ord säger. Jesus ord anger också att det gäller att se på Marias handlande framför henne som person. Jesus vänder alltså blicken från Maria som person till det fina i hennes handlande: Hon tog vara på Guds ord.

Vi hedrar Maria mest om vi låter henne vara den hon var, med all den kamp det innebar att vara Jesus mor i den skam- och hederskultur som fanns. Det kunde inte ha varit lätt, trots att hon bar på julhändelserna, att höra Jesus komma med de påståenden som han kom med och höra om allt det han gjorde.

Uppenbarelsebokens nittonde kapitel innehåller också ett intressant avsnitt med tanke på Maria. Aposteln faller spontant i helig vördnad ner inför en Guds ängel som säger att det Johannes hör "är Guds sanna ord". Aposteln faller alltså ner och tillber inför en ängel. Men ängel reser upp honom och säger: "Nej, inte så. Jag är Guds tjänare liksom du och dina bröder, som har Jesu vittnesbörd. Gud ska du tillbe". Maria fick också hon vara Guds tjänare, men en Guds tjänare skall inte tillbes, då skymts det Guds ord som tjänaren ska bära fram.

Maria som helgon och föredöme. Första budet säger att tillbedjan av änglar och människor är avguderi. När Marias och helgonens roll växte gjordes försök att skilja på dyrkan av Gud, Maria och helgonen. Man började på 700-talet tala om *latreia* – tillbedjan av Gud, *duleia* – vördnad för helgonen och *hyperduleia* – en speciell form av ära till Maria.

Martin Luther skriver i kyrkopostillan om den här uppdelningen som människotankar och drömmar. Han såg hur mariadyrkan och helgondyrkan hade lett fel. Maria hade tagit Jesus plats. Det var henne man bad till, åkallade och ropade till i sin nöd. Luther avråder därför från att be bönen Ave Maria och andra böner till Maria. Den kända sången med den innerliga melodin innehåller ju förutom ängeln Gabriels ord och Elisabets saligprisning av Guds moder också en bön till jungfru Maria om hennes förbön för "oss syndare nu och i vår dödsstund".

Reformationens återhållsamhet när det gäller att be helgonen om hjälp är på sin plats också i dag "låt vara att helgonen ber för kyrkan". Den lutherska bekännelsen ger en kompassriktningen när den tar avstånd från bön till helgonen men samtidigt bejakar helgonens betydelse som föredömen, något som den protestantiska traditionen har försummat. Ungdomar och samhället behöver goda förebilder. Vi kallas att ge helgonen och framförallt Maria den tredubbla ära som tillkommer dem och henne: Vi tackar Gud för dem. Deras föredöme stärker tron. Vi vill efterfölja deras tro. Kyrkliga helgdagar som på ett särskilt sätt lyfter fram Maria och helgonen är fjärde söndagen i advent (tillägnad Maria), kyndelmässodagen (Maria bär fram Jesus i templet), Marie bebådelsedag (nio månader före jul) och alla helgons dag. Dagar att ta vara på.

Och ännu. När det gäller synen på Maria ger oss också trosbekännelsen kompassriktningen. Å ena sidan visar den att vi inte skall nedvärdera Marias roll, vilket sker när man avvisar tanken på jungfrufödelsen. Å andra sidan visar den att Maria inte heller skall övervärderas så att hon blir en frälsare och räddare. Den andra trosartikeln handlar om vad Jesus gjort, inte Maria. Trosbekännelsen anger det primära i den kristna tron. Som sekundära, diafora, saker kan anses sådant där kristna i kärlekens namn ger varandra frihet att ha olika åsikter som till exempel om Maria förblev jungfru hela livet eller om Jesus hade syskon.

Men vi har allt att vinna på att se realistiskt på Maria. Den reformatoriska kritiken gäller nog också i dag när man kritiserade medeltida konstnärer för att avbilda jungfru Maria på ett sådant sätt att "det inte finns något ringa hos henne att förakta utan endast sådant som är stort och upphöjt." Det är alltid uppfriskande att ta Bibelns ord på allvar. Aposteln Paulus säger att alla människor har syndat, det gäller också jungfru Maria. När vi läser om hur hon med tro tog emot ängeln budskap, men senare ifrågasatte, tvivlade och till och med levde i otro, men sedan med Jesus bröder fick uppleva hur hoppet växte igen så blir det fina hon gjorde så mycket större för oss. Det blir lättare för oss att ha henne som ett gott föredöme och se henne som det största av helgon.

☺ Och så var det barnet som fick höra att helgonet Lucia dog för att hon trodde på Jesus. När Lucia kom ingående i kyrkan med sina tärnor frågar han med oro och spänning i rösten: "Mamma, när ska hon dö?"

Böner på Marie bebådelsedag (layout 3)

Helige Gud.

Vi gläds inför dig

över Marias beredvillighet

att vara din tjänare.

Hjälp också oss att i våra liv

tro på dina möjligheter.

Genom Jesus, vår herre.

Gud,

Inte med högmodigas fräcka röst

utan i en ödmjuk tjänarinns bröst

fanns glädjen över Jesus allra först.

Hon sade inte
"va' jag är stor"
som är Guds mor
utan
"Gud jag vill prisa dig"
som vill bruka lilla mig.

O, Gud vi ber:
Låt allt eget få fara
och också oss dina tjänare vara.